

УДК 159.923.2:159.9

ВЖИВАННЯ ПОНЯТЬ «ЗДАТНІСТЬ» І «ЗДІБНІСТЬ» У КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Сурякова М.В., к. психол. н., доцент,
доцент кафедри інженерної педагогіки
Національна металургійна академія України

У статті розглядається проблема вживання наукових психологічних понять, що визначають інтерпретаційні феномени. Уточнено особливості вживання понять «здатність» і «здібність» у контексті вивчення інтерпретаційної проблематики.

Ключові слова: інтерпретація, інтерпретаційність особистості, здатність до інтерпретації, інтерпретаційні здібності.

В статье рассматривается проблема употребления научных психологических понятий, определяющих интерпретационные феномены. Уточнены особенности употребления понятия «способности» в контексте изучения интерпретационной проблематики.

Ключевые слова: интерпретация, интерпретационность личности, способность к интерпретации, интерпретационные способности.

Suriakova M.V. USE OF TERMS “CAPACITY” AND “ABILITY” IN THE CONTEXT OF STUDYING THE PROBLEM OF INTERPRETATION

In the article the problem of the use of scientific psychological concepts that define interpretative phenomena. Peculiarities of the use of the concepts of “capacity” and “ability” in the context of the study of interpretative issues.

Key words: interpretation, capability, ability, capacity, ability to interpretation, interpretive abilities.

Постановка проблеми. У практиці наукового психологічного дослідження особливої уваги і контролю з боку дослідника потребує вживання певних понять, які визначають психологічні феномени. Розповсюдженість вживання у науковому середовищі будь-якого терміна, поняття не завжди означає визначеність його змісту. Існує ймовірність, що хибна очевидність значення слова, що стало науковим поняттям, може впливати на характер мислення дослідника, додаючи йому невизначеності, нечіткості, наближеності. Але науково-психологічні поняття повинні мати семантичну визначеність, змістовну окресленість, що має забезпечити їх використання у точно-розумінні.

Дослідження проблеми інтерпретації в психічній організації особистості спричинило необхідність поглибленого вивчення специфіки вживання наукових психологічних понять, що мають визначати інтерпретаційні феномени. Досліджуючи інтерпретацію як психічну властивість у загальнопсихологічному плані, ми зіткнулися з проблемою визначення психологічного змісту понять «інтерпретаційні здібності» та «здатність до інтерпретації». У контексті дослідження інтерпретаційної проблематики диференціація змісту й обсягу цих понять є вкрай важливою, оскільки розуміння особливостей їх вживання має забезпечити глибинне усвідомлення досліджуваного

феномена. Нині в сучасній українській науково-психологічній літературі спостерігається певна нечіткість у вживанні понять «здатність» і «здібність».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звернення до психологічних і лінгвістичних українських, російських, англійських та американських словників загальної лексики, а також наукової та навчальної психологічної літератури не дає можливість в достатній мірі диференціювати психологічний зміст цих понять. Вживання понять «здатність» і «здібність» в українському науково-психологічному тезаурусі потребує, на наш погляд, додаткового аналізу та змістовної конкретизації.

Постановка завдання. Мета нашого теоретичного дослідження полягає в тому, щоб визначити особливості вживання наукових психологічних понять, що визначають інтерпретаційні феномени, уточнити вживання понять «здатність» і «здібність» у контексті вивчення інтерпретаційної проблематики, а також порівняти зміст та обсяг значень понять психології здібностей людини в україномовному та іншомовному науковому слововживанні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз українських словникових статей виявив, що здебільшого поняття «здатність» і «здібність» визначають одне через інше. Так, у «Новому тлумачному словнику української мови» (2008 рік) зна-

ходимо: *Здатний*: 1) який уміє робити щось, поводитися певним чином; 2) обдарований; який має здібності. Слово «здібний» визначається так: 1) який має природні здібності; обдарований, талановитий; 2) який може, уміє щось робити, придатний до чогось. *Здібність*: 1) обдарування, талант; природний нахил до чогось; 2) властивість, особливість, що виявляється в умінні робити щось; дотепність, здатність, хист [6].

У «Словнику української мови» в 11 томах (1972 рік) «здатність» визначається через родові поняття «властивість», а також рідше використовуване «здібність, обдарування». «Здатний» визначається як «такий, що може, уміє здійснювати; придатний на щось», а також «який має здібності, обдарований». У тому ж самому словнику «здібність» тлумачиться як «нахил, обдарування» та «властивість, особливість, уміння здійснювати щось» [11].

Зазначимо, що близькість семантичного значення цих слів допускає їх довільне вживання у художній, публіцистичній літературі тощо. Але ж науково-психологічне слововживання має відрізнитися змістовною точністю. Нині у відношенні понять «здатність» і «здібність» в українській психологічній науці існує деяке уявлення про їхню синонімічність. Так, у текстах зустрічається вживання словосполучення «здібності формуються у діяльності», а в наступному реченні – «здатність не може виникнути поза відповідної конкретної предметної діяльності»; «здатність сама по собі не вроджена» тощо. На наш погляд, вживання цих понять в такому нечіткому порядку відбиває розмитість, неточність наукових уявлень щодо їх психологічного змісту. Стосовно родо-видових відношень понять інтерпретаційної проблематики зазначимо, що поняття «психічна властивість» є родовим у відношенні понять «здатність до інтерпретації», а також «інтерпретаційні здібності» особистості.

Проблема диференціації слововживання понять «здатність» і «здібність» у науковому контексті пов'язана й з тим фактом, що порівняти ці слова з усталеним науковим понятійним апаратом іншої мови не завжди вдається або взагалі не існує аналогічного поняття. Загальновідомо, що «здатність» і «здібність» російською мовою визначаються одним словом – «способность». Отже, порівняння змісту та обсягу обох понять з означеним російським не може відбутися з причини некоректного їх зіставлення.

Двомовні словники також не надають можливість вирішити проблему визначення специфіки слововживання понять «здатність» та «здібність» шляхом зіставлення

їх тлумачень. Так, в україно-російському словнику поняття «здатний» і «здібний» визначаються словом «способный»; у російсько-українському словнику «способность» перекладається одночасно двома поняттями: «здатність, здібність», а «способный» – як «здатний»; рідко «здібний» [10]. Очевидно, що таке тлумачення не дає змогу внести необхідну ясність у розуміння значення обох понять та відчутти специфіку їх вживання в інтерпретаційній проблематиці: наприклад, поняття «способность к интерпретации», «способность личности интерпретировать» та «интерпретационные способности» російською визначаються одним й тим самим словом. В українському науково-психологічному тезаурусі, на нашу думку, існують відповідні цим поняттям: «здатність до інтерпретації», «здатність особистості інтерпретувати» та «інтерпретаційні здібності».

Не надає можливість уточнити специфіку вживання понять й «Україно-російський психологічний тлумачний словник» (2006 рік), в якому «здатність» не визначається взагалі, а «здібності» (*способности*) визначаються як індивідуально-психологічні особливості людини, які виражають її готовність до оволодіння певними видами діяльності. В цьому ж словнику термін Г. Олпорта «здібність раціонально управляти самим собою» визначається як «здатність особи ефективно відповідати запитам реального життя і досягати особистих цілей» [13]. Тобто окресленості значень понять, що мають бути визначені у словнику, також не відбулося.

Деяку визначеність щодо розрізнення значень слів «здатність» і «здібність» дало звернення до мовознавчої літератури. Так, змістовну різницю значень знаходимо у визначенні сучасного мовознавця О.Д. Пономаріва, який вказує на причину змішання значень: «Слово «здібний» означає «талановитий», а «здатний» – «спроможний на щось». Помилка зумовлена тим, що в російській мові обидва значення передаються одним словом «способный»» [7].

Мовознавець Б.Д. Антоненко-Давидович визначає «здібність» як «наявність природжених задатків якогось таланту, розумових властивостей чи нахил до якогось уміння», наприклад, математичні здібності (*не здатності*). Щодо «здатності», автор пропонує тлумачення «набута властивість чи придатність людини або речі до чогось» та додає, що «здатний відносять до людини, що під впливом тих або тих умов у житті набула певних властивостей, а не народилася з ними». Приклад: «Він може (*здатний*) таке сказати», а не *здібний*» [2]. З та-

кої точки зору «здатність» можна розуміти як потенційну властивість (*може сказати*), «здібність» – як її особливий вираз (*якість*).

Виходячи з положень особистісно-діяльнісного підходу психологічної науки, здібності людини треба розуміти як індивідуально-психологічні особливості, які є умовою успішного виконання продуктивної діяльності. У такому визначенні йдеться про певну властивість особистості, яка, по-перше, потенційно існує (але ж не зводиться до біологічної складової – задаткам), по-друге, виявляється у діяльності. Тобто у такому визначенні можна здібності розуміти з точки зору поєднання деякого їх підґрунтя, підстави та реального прояву, втіленого в діяльності.

Подібне тлумачення поняття «здібності» знаходимо в «Психологічній енциклопедії» (2006 рік), але поняття «здатність» в цьому виданні взагалі не представлено, що унеможливує порівняння їх змісту й обсягу [8]. У навчальній україномовній літературі також представлено поняття «здібності» у тому ж самому значенні й також відсутнє поняття «здатність» [3].

З метою досягнення в нашому дослідженні термінологічної визначеності, маючи на увазі змістовну специфічність окремих психічних явищ, інтерпретацію як властивість ми позначили поняттям «інтерпретаційність». Інтерпретаційність – це, з нашої точки зору, саме якість, психічна властивість, що входить в коло значень найбільш загальних понять «психічні властивості», «індивідуальні якості». Водночас ця властивість відрізняється від інших психічних властивостей тим, що притаманна лише людині, вона є характерною тільки людській психіці. Нині здатність людини до інтерпретування як унікальної властивості психіки та особистості в психологічних дослідженнях не здобула належного вивчення. Інтерпретаційність особистості як психічна властивість має бути виділена серед інших феноменів та використана як наукове поняття, синонімічне до поняття «здатність до інтерпретації».

Дослідження особливостей вживання науково-психологічних понять виявило, що підставою до диференціації понять «здатність» і «здібність» має стати підхід, який можна знайти у працях Б.М. Теплова. У роботі «Здібності та обдарованість» Б.М. Теплов звертає увагу на особливості вживання термінів в англійській науковій літературі. Він вказує на використання термінів *“ability”* та *“capacity”*, які вживаються з урахуванням різного їх значення: *“ability”* розуміється як «вміння виконувати дії, які включають складні координова-

ні рухи, розв’язання розумових завдань; *“capacity”* – «максимальні можливості індивідуума у відношенні будь-якої функції, обмежені уродженою конституцією». Б.М. Теплов підкреслює, що *“capacity”* визначає вроджені можливості, а *“ability”* вживається для визначення придбаного вміння застосовувати відповідні можливості. Науковець посилається на К. Шишора, який визначив взаємовідношення понять: *“ability”* визначає набуте вміння використовувати відповідні *“capacity”*. У цьому розумінні можна визначитися з диференціацією понять «здатність» і «здібність». Однак Б.М. Теплов робить зауваження, що *“ability”* не можна звести до розуміння «сукупності навичок і вмінь», а *“capacity”* не зводиться до поняття «задатки», поняття, яке можна визначити словом *“potentialities”* – «потенціальність, можливість» [12].

За нашими спостереженнями, англійський лексикон щодо здібностей людини представлений досить різноманітно. Приклади: *“ability”* – здібність, спритність, вміння; дарування; *“aptitude”* – схильність, здатність до чогось; *“capable”* – здібний, обдарований, вмілий; *“capability”* – здатність, можливості; *“capacity”* – здатність до чогось; розумова здатність; *“inclination”* – схильність до чогось, прихильність; *“faculty”* – здібність, дар; *“potentialities”* – потенціальність, можливість [1]. Семантичний аналіз означених слів виявив нетотожність їх значень, які лише частково перетинаються за змістом та обсягом, а також специфічність кожної з характеристик людини в сфері здібностей. Так само частково співпадають значення англійських слів зі схожими українськими: є змістовна близькість деяких слів зі словами здібність, здібності (наприклад, *ability, achievement*), а деякі більш співпадають зі здатністю (наприклад, *aptitude, capability, capacity*). Тобто порівняння значень слів вказує на їх нетотожність, але близькість певного змісту з деякими.

Зіставлення визначення значень у британських та американських тлумачних словниках виявило деякі відмінності. Так, британські тлумачення відрізняються значною кількістю додаткових семантичних тлумачень порівняно з американськими словниками, які презентують частіше один варіант значення слова. Наприклад, у британському словнику *“ability”* визначається як: 1) бути у змозі робити що-небудь, 2) рівень майстерності, здібності до спортивної, художньої діяльності; в американському словнику знаходимо єдине визначення *“abilities”* – обдарованість, талант. У британському словнику *“capable”* ви-

значається як: 1) здатність робити щось, 2) здатність робити щось добре; американське визначення *“capable”* – можливість [17; 18]. Можна сказати, що в американській лінгвістичній традиції слова більш асимілюються до термінів, без додаткових значень, а визначення слів у англійській відрізняється деяким спектром значень, відбиваючи різні аспекти явища.

У вивченні досліджуваного питання ми звернули увагу на тлумачення понять психології здібностей у перекладних англійських психологічних виданнях.

Наприклад, у «Великому тлумачному психологічному словнику» А. Ребера (2000 рік) «здібність» визначається як: а) природна обдарованість; б) вміння, а також здатність здійснювати які-небудь дії. У наступній словниковій статті знаходимо: «Здібність – це якості, можливість, вміння, досвід, майстерність, талант, що дають змогу здійснювати певні дії в заданий час» [9]. Ми вважаємо, що в цьому визначенні йдеться саме про «здібності» у розумінні їх загальних та спеціальних властивостей людини. А подальше зауваження автора щодо розмежування понять «придатність» як потенціалу для виконання певної діяльності або можливості досягнути певного рівня розвитку здібності та «здатність» як готовності індивіда до виконання певної дії, на нашу думку, саме підкреслює специфічність вживання понять «здібність» і «здатність» [9, с. 300]. У згаданому словнику поняття «тести здібностей», загальних й спеціальних, визначається словом «здібності», що відповідає україномовній науковій традиції його вживання.

У психологічній енциклопедії американського автора Д. Куна знаходимо досить лаконічне визначення «здібність» (російською – способность): це *можливість* набути певних умінь [4]. Цілком ймовірно, що таке визначення вказує на потенційність умінь – можливість, що має виявитися, тому більш доречно в цьому контексті було б застосувати слово «здатність». Науково-популярне видання Д. Майерса «Психологія» (2006 рік), також російськомовне, містить: слово «способности» вживається поряд з поняттями «креативність» або «розпізнавання емоцій», тобто, ймовірно, у значенні «здатність», а у сполученні з «розумові» – очевидно, «здібності» [5].

У власне психологічних тлумачних англійських словниках знаходимо визначення значення *“ability”* через *“capacity”* як «здатність виконувати завдання в даний момент; нереалізований потенціал, який потребує подальшого розвитку, щоб стати можливістю»; *“aptitude”* визначається через поняття

“potential capacity”, як «потенційні можливості для виконання певних дій, які не можуть бути виміряні безпосередньо, а тільки з точки зору набутих раніше здібностей»; *“aptitude”* також визначається через «потенціал для придбання навички або здібності після деякого тренування; здатність людини для придбання певної навички або здібності» [20; 21].

Навчальні англійські джерела визначають *“ability”* як «демонстрацію знань чи умінь, що включає здібності та досягнення»; *“aptitude”* – як «здатність (*capacity*) до навчання»; призначення *“aptitude tests”* – прогнозувати майбутню здібність на основі актуальної здібності [15; 16]. За нашою думкою, *“ability”* в такому тлумаченні можна розуміти як спеціальну здібність, що виявляється актуально, а *“aptitude”* – як загальну здібність з точки зору традиції визначення у вітчизняній психології, яка існує потенційно.

Значення досліджуваних понять найбільш диференційовано подано у тлумачному словнику “Oxford Dictionary of Psychology” (2009 рік), зміст статей якого мають деякі відмінності. Так, поняття *“ability”* визначається через «розвинений навик, компетенцію, наявну можливість, що дає змогу виконувати деяку фізичну або ментальну функцію». У статті міститься пряма вказівка на відмінність змісту цього поняття: *“ability”* контрастують з *“capacity”*, як латентною *“ability”*. Власне поняття *“capacity”* тлумачиться: «латентна можливість до навчання; здатність дещо містити». Близьким до цього поняття за змістом є поняття *“aptitude”*, яке визначається як «придатність, природні здібності (*natural ability*), або здатність до навчання, можливість виконувати певні функції, з урахуванням відповідної освіти». Поняття *“achievement”* тлумачиться як «придбані *ability*» або вміння, на зразок шкільних досягнень» [19]. З огляду на викладене у словникових статтях зміст понять *“aptitude, capacity”* можна співвіднести з поняттям «здатність», поняття *“ability, achievement”* – з поняттям «здібність».

У площині дослідження проблем інтерпретації ми пропонуємо поняття *“aptitude”*, *“capacity”*, *“potential capacity”*, *“capability”* розглядати як такі, що співвідносяться з поняттями «здатність до інтерпретації», «здатність особистості інтерпретувати», «інтерпретаційність»; поняття *“ability”*, *“achievement”* частково співвідносяться за змістом та за обсягом з поняттям «інтерпретаційні здібності».

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз лінгвістичних джерел українською, російською, англійською мовами (тлу-

мачних, двомовних словників, робіт щодо українського слововживання), психологічної літератури українською, російською, англійською мовами (фахових тлумачних словників та енциклопедій, наукових, науково-популярних, навчальних виданнях) виявив розбіжність дефініцій значення слів «здатність» та «здібність» у різних джерелах, відсутність суттєвої диференціації змісту та обсягу цих понять.

Отже, з огляду на здійснений аналіз вживання понять, які відбивають здібності людини, порівняння їх значень та обсягу, враховуючи наявне вживання понять «здатність» і «здібність» в україномовному науково-психологічному тезаурусі, можна пропонувати таке тлумачення. Здатність – це властивість психіки, можливість, спроможність, що має потенційний характер здійснювати деяку діяльність; загальна для всіх людей. Здібність – властивість психіки, що забезпечує успішну діяльність на фундаменті певних здатностей, актуалізується в певній діяльності та розвивається в ній; проявляється в індивідуальному плані.

У контексті вивчення проблеми інтерпретації пропонуємо поняття «здатність до інтерпретації», «інтерпретаційність» розуміти як властивість психіки, можливість, спроможність, що має потенційний характер здійснювати інтерпретаційну діяльність, на яку здатні всі люди. Поняття «інтерпретаційна здібність» має визначитися як властивість психіки, що забезпечує успішну, точну інтерпретацію на основі здатності до інтерпретації, яка актуалізується в інтерпретаційній діяльності, розвивається в ній та проявляється в індивідуальній мірі виразності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Англо-русский словарь / сост. В.К. Мюллер. – М. : ОГИЗ, 1943. – 776 с.
2. Антоненко-Давидович Б.Д. Як ми говоримо / Б.Д. Антоненко-Давидович. – К. : Книга, 2010. – 252 с.
3. Психологія: схеми, опорні конспекти, методики : [навчальний посібник для студентів вищих навч.

закл.] / [М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк, В.М. Марченко]. – К. : Ельга ; Ніка-Центр, 2006. – 320 с.

4. Кун. Д. Основы психологии. Все тайны поведения человека / Д. Кун. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 864 с.

5. Майерс Д. Психология / Д. Майерс ; пер. с англ. И.А. Карпиков, В.А. Старовойтова. – 2-е изд. – Минск : Попурри, 2006. – 848 с.

6. Новий тлумачний словник української мови / укл. В.В. Яременко, О.М. Сліпущко. – 2-ге вид., випр. – К. : Аконіт, 2008. – 926 с.

7. Пономарів О.Д. Культура слова: Мовностилістичні поради / О.Д. Пономарів. – 4-те вид., доповн. – К. : Либідь, 2011. – 272 с.

8. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О.М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.

9. Ребер А. Большой толковый психологический словарь / А. Ребер. – М. : Вече ; АСТ, 2000. – 850 с.

10. Російсько-український словник / ред. колегія: І.К. Білодід, Л.С. Паламарчук. – 2-ге вид., випр. – К. : Наукова думка, 1981. – 883 с.

11. Словник української мови : в 11 т. / ред. колег.: І.К. Білодід (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 1970–1980.

12. Психология индивидуальных различий / под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 320 с.

13. Україно-російський психологічний тлумачний словник / авт.-упор. В.М. Копоруліна. – Х. : Факт, 2006. – 400 с.

14. Україно-російський словник / [укл.: В.С. Ільїн, К.П. Дорошенко, С.П. Левченко та ін.]. – 4-те вид. – К. : Вища школа, 1976. – 944 с.

15. Feldman R.S. Understanding Psychology / R.S. Feldman. – N.-Y. : McGraw-Hill Education, 2014. – 320 p.

16. Introduction to Psychology / [R. Atkinson, R. Atkinson, E. Smith, D. Bem, S. Nolen-Hoeksema]. – New York : Harcourt College Publishers, 2000. – 250 p.

17. Longman Dictionary of Contemporary English. The Living Dictionary. – New Edition. Pearson Education Limited, 2003. – 985 p.

18. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. Lexicon Publications Inc. Danbury, 1993. – 1020 p.

19. Oxford Dictionary of Psychology / A.M. Colman. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – 882 p.

20. The Cambridge Dictionary of psychology / David Matsumoto. – New York : Cambridge University Press, 2009. – 587 p.

21. The Concise Dictionary of psychology / D.A. Statt. – 3rd edition. – London ; New York, 2003. – 149 p.